

R. 1663 proniklo velké vojsko turecké na sev. Mor. k Zábřehu a širého okolí jakož i do Slezska. Trupy ty nebyly ukázněné a dovolovaly si rozličné výstřednosti. Z podepsané přísahy L. S. Lukasa-Hiebella v Zábřeze lze souditi, že Turci 10. II. 1664 byli v tomto městě a snad i v okolí. Pomocný sbor turecký, Tataři a kozáci mečem i ohněm pohubili mimo jiné též kraje v okolí Olomouce. Jen z Moravy a Slezka bylo posláno do otroctví 40 000 lidí. Nepřátelé byli však poraženi. Kořist v táboře nepřátelském byla tak veliká, že mnohý prostý voják až 10 000 zl nakořistil. Činím tuto vzpomínku z tohotu důvodu: Když se stavěla mlékárna, bylo kopáno na zahradě Jindř. Novotného. Po této zahradě byla za starých dob vedena polní cesta podél nynější silnice, neboť při vykopávce nalezeny byly zbytky chvojnatek stromů, kterých se užívalo k upevnění cest na bažinaté půdě, též byly nalezeny ojezděné kameny, malé i velké podkovy. Jednu z nich má p. Novotný a jednu p. H. Smékal, ostatní po různu rozebrány. Dle náhledu nálezců mohou malé podkovy pocházeti z této doby z koňů tatarských neb tureckých, velké z koňů domácích. V první polovině XVIII. st. postižena byla sev. Mor. nehodami živelnými a válečnými. Na jaře r. 1740 byla dlouhá zima a Sázava i Morava byly velice rozvodněny. Dne 23. IV. t. r. dostavila se hrozná bouře, která zničila v Zábřeze a 19 okolních dědinách mezi nimi snad i Rájec na polích plodiny a byla tak prudká, že louky byly kamením zaplaveny a stávající silnice zničeny. V létě byl kraj postižen 3 vel. bouřemi provázenými prudkým vichrem. Následkem těchto živelných pohrom sklizena byla jen 1/3 úrody jako v letech dřívějších. Aby neštěstí bylo dovršeno, vznikla I. slezská válka s Pruskem (1740 – 1742). Pruské trupy obsadily Slezsko a r. 1741 se přibližovaly na sev. Moravu. Rak. trupy musely před nimi ustoupiti až k Šternberku, kde generál Browne založil velké vojenské skladiště, mimo to dal pokáceti lesy na horách a utvořil záseky. Za ním přišel pruský polní maršál Schwerin s vel. vojskem počátkem prosince na Mor. a Fridrich II., král pruský zmocnil se Brna, celé Moravy a zřídil v Olomouci hlavní stan. Do Zábřehu vnikl regiment prince Morice z Anhaltu – Dessavy a usadil se ve městě i okolí s 35 vyššími důstojníky, 84 poddůst., 1400 muži a 370 koňmi. Po 3 dnech polovina odešla do Šumperka a ostatní do Prostějova. Každý muž dostal denně 2 M chleba, 11/2 M masa, při odchodu museli poskytovateli bytu zásobiti každého vojína na 4 dny chlebem a masem. Zámek v Zábřeze a brány městské byly prus. vojskem střeženy. Z města nesměl nikdo bez prohlídky odejti, žádné dopisy nesměly se odesílati. Po 4 týdny muselo m. Zábřeh poskytovat vozatajstvu k přípraze koně. Panství bylo vyzváno, aby odvedlo na měs. únor 238 centů mouky, 80 c. masa, 1451 c. ovsa, 855 c. sena a rovněž tolik slámy a odvézti vše do Boskovic pod pohrožením ohněm a mečem. Pozdější exekuční komando vojenské žádalo ještě více, ale když správa městská se bránila, že rozkazům nelze vyhověti, odpověděno jí, že město i okolní vsi obrátí v popel a úředníky přikovají do železných pout. Proto se rozkazu vyhovělo a ve 3 dnech doručeno 859 centů mouky, 5 850 měřic ovsa, 2 890 c. sena a rovněž tolik slámy. Mimo to uloženo složit 18 867 zl výpalného, 44 mužů v nejkratší době postaviti k odvodu a 50 mužů odeslati k opevnění Olomouce. V Lanškrouně ležící regiment hrab. Götze dělal záseky u Čes. Třebové. Po krátkém čase byl však Lanškroun 1300 Prusy obsazen. Dne 9. května 1741 prošlo Leštinou 300 slavonců v noci a museli hned k tátenickému průsmyku odtáhnouti, tam ubytováno 400 husarů a v celku s ostatními 1 100 mužů. V tomto seskupení vojska u Tátenice dozvěděli se Prusové a proto Lanškroun opustili a odtáhli do Litomyšle, kam proti nim posláni husaři. Než však husaři do Litomyšle dojeli, Prusáci z města prchli hodinu před tím. Krajinou táhlo denně ke Kladsku mnoho rak. voj. oddílů, též za příčinou opevňování Olomouce jezdily celé kolony vozů tudy s palisádami (silné kůly), pilotami a s nákladem ostatního křoví. R. 1742 plenili Prusové Moravičany kde odvedli 55 koní, pobrali vozy, hovězí a černý dobytek, drůbež, šatstvo z truhel a peníze, Šilperk byl 10. X. 1742 od Prusáků vydrancován a v popel obrácen. Dne 17. V. 1742 svedl K. Lotrinský bitvu u Chodusic s Fridrichem Pruským, ve které rak. vojsko poraženo a cí. M. Terezie musila postoupiti Prusku hrabství Kladské a téměř celé Slezsko. Za druhé slezské války (1744 – 1745) vznikly dne 8. X. 1744 pruské trupy z Lanškrouna do Mor. Třebové. Ačkoliv město mělo brány zavřené, bylo přinuceno složit 400 dukátů výpalného a přes to bylo od Prusáků zpuštěno. Z Mor. Třebové táhlo prus. vojsko k Zábřehu na Šilperk, kde vypálilo kostel a 80 mužů postříleno. Dle opisu (Speciesfacti) nalézajícího se v archivu obec. úřadu v Krnově byla z t. války zachycena tato zpráva: Dne 9. X. 1744 po úplném zpuštění Mor. Třebové vtrhlo 270 husarů o 2. hod. odp. do Zábřeha, požádali ihned o 400 dukátů, jídlo, pití a povozy. Povozy byly ihned pohromadě, ale velitel žádal od purkmistra pokladnu, purkmistr na to odpověděl, že ji má primátor u sebe, ač věděl, že v ní není ani zlatka. Když velitel nepochodil, žádal, aby mu opatřili pokladnu knížecí vrchnosti. Když mu sdělili, že o té pokladně nic nevědí, dal se dověsti k duchovnímu do zámku, jenž již přes půl roku ležel těžce nemocen. Duchovní dělal právě toho dne poslední vůli, ale přes to zastával se purkmistra, že nemůže o pokladně vrchnosti nic vědět a plakal při tom hořce. Ale vše nadarmo. Purkmistr jménem Fr. Ilgner, řezník byl šatů zbaven, na rukách i nohách provazy svázan, na zem uvržen a od dvou husarů klacky zbit. Když mu bylo 160 ran vysázeno, velící major rozkázal více mrtvému než živému duchovnímu, že musí purkmistra dáti k smrti utlouci. Potom dal purkmistrovi mezi nehet a maso zarazit podkovač a tak na smrt zmoženého nechal ležeti. Po tomto ukrutném a nelidském jednání byla paní duchovní vyvedena pod sklepení s výhrůžkou, když zakopaně peníze neprozradí, že jí bez studu šaty svážou nad hlavou a dostane 100 ran. Paní však se vyslovila, že jako manželka správce o ničem neví, mezitím co husaři počali kopati a pokladnu hledati, s velkým sebezapřením a opatrností uprchla a skryla se. Proto se pomstili duchovnímu. Polomrtvý duchovní byl kleštěma na prsou svírán a roubíkem na nohou tlačen tak dlouho až jim svůj vlastní míšek s penězi vydal. Ostatní husaři ve 2 hod. odp. pustošili zámek, město, předměstí a okolní vesnice Krumpach, Nemili, Václavov a vše pokradli. Proběhli domy až desetkrát a kde nic nenašli, lidi nemilosrdně zbili, ztrýznili, svázali je provazy a nasadivše jim šavle na nosy a uši, hrozili jim vykleštěním. Ženám svlékli šat a které se nemohly ubrániti, uvrhli na zem a svázavše jim ruce, nohama po nich šlapali. Z kostela odrazili všechny dveře, kalichy a stříbrné ozdoby s obrazů vyrabovali, porty z ornátů odtrhali a i hrobky otevřeli. Že toto vše na pravdě se zakládá, potvrzujeme svými podpisy a pečeti. Jako řádili Prusové v Zábřeze, podobně plenili i v ostatních sousedních vesnicích a dvorech, o tom však dokladů není. Lidé přišli o oděv a museli se šatů vlastně různých cárů dožebrať neb polonazí choditi a dobytek odváděti. Ze dvorů vyháněli dobytek do lesů. Tak zachovalo se vojsko z říše kázně a dobrých mravů k našemu lidu. R. 1745 musely rak. trupy vykliditi Kladsko a prus. Slezsko a přišly do Zábřeha. Za příčinou ubytování kyrysaři usadili se v Zábřeze a okolních vesnicích. Po 27 denním pobytu odtáhli k Hodonínu. Téhož dne však přišlo nové vojsko a ubytovalo se opět v Zábřeze a okolí na 3 měsíce. Do okolních rybníků vycházelo denně 20 vojáků lovit ryby. Aby se dalším škodám zamezilo a vojsko ukáznělo, hostili zábřežští důstojníci pivem, vínem, zvěřinou, by si je naklonili. Když toto vojsko po 3 dnech odtáhlo, přišli noví kyrysaři s dvorním štábem podplukovníkem hrabětem Kolovratem, jenž se usadil v zámku zábřežském. Po odchodu posledního vojska byl r. 1745 uzavřen mír v Drážďanech. Následkem této války nemělo ještě ani v r. 1749 mnoho domů v Zábřeze svého majitele.

Válka 7letá. (1756 – 1763). Cí. Marie Terezie nikdy nemohla oželeťi ztrátu Slezska, které prus. králem Fridrichem II. násilně jí bylo urváno. Ve válce z té příčiny vzniklé přitáhl 5. V. 1758 generál Laudon proti Prusům s mnoha tisíci vojska z Čech do Zábřeha kde zůstal do 8. V. t. r. Hora Laudonova, sev. od Pobuče, připomíná na jeho přítomnost. Za generálem Laudonem následoval v patách gen. Jahnus opět s několika tisíci vojska. Prusové se usadili v Úsově, odkud konali téměř denně pochody do okolí až k Zábřehu a plných 10 týdnů vycházely odtud ordonance do Kladska, kde ležel pruský armádní sbor, ale nepůsobil škod. Laudon r. 1758 zasadil Prusům ránu rozhodnou u Olomouce zaskočiv a zajav velký transport střeliva a potravin. Tu padlo 2000 nepřátel, 700 zajato a přes 3700 vozů s nákladem ukořistěno. Dne 2. VII. t. r. táhli Prusáci od Olomouce a zpuštěli Třeštinu. Zdali se

tato válka dotkla též Rájce, těžko z nedostatku pramenů rozhodnouti. Poznamenávám jen, že Bedř. Portyš našel na dvoře u plotu v r. 1924 z blácenou dýmku z kameniny bez víčka s datem 1761, na níž jest vyznačen cikán hrající na kytaru, hledí vzhůru do zámku opatřeného vzadu hradbou. Kdo dýmku tu zde zanechal? Zda vojáci rak. či prusí těžko rozhodnouti. Zvláštní jest, že v tomto čase zpívají zde děvčata píseň přiléhající k obrazu na dýmce: „Hrál mladý cikán před zámkem na housličky tak něžně, až přišel lokaj s copánkem a vzal ho k paní kněžně“. Kadeřavé paruky, mašličkami ozdobené copy, paruk. sloh stavitelský byly ve válce 7leté v módě. Po bitvě 3 císařů u Slavkova dne 2. XII. 1805, ve které Napoleon porazil Rakušany a Rusy, vtrhli Francouzi a Rusi do země otevřené a zamířili k Úsovu a k Zábřehu žádající výpalné. Zábřeh musil 13 mužů vojensky vypraviti a vyzbrojiti. Písemné zprávy z té doby jsou velmi sporé. Mírem v Bratislavi 26. XII. 1803 učiněn byl konec raubířským vpádům do kraje zdejšího.

V revoluční době v roku 1848 – 1849 bojoval Josef Seidl pod vedením Windischgrätze v Uhrách proti revolučnímu vojsku Košutovu. R. 1859 podleho Rakousko útoku Sardinie na Lombardii. Vojska rak. utrpěla v červnu porážky u Magenty a Solferina. Mírem v Curychu byla největší část Lombardie postoupena Sardinii. Ve válce této bojovali z obce zdejší Ant. Balcárek a jeho synovec Ant. Balcárek, Ignác Hajslar, Jos. Tajmr a Jos. Rámet, Ignác Kruš, Fr. Hampl, Jos. Chlebníček. Pan Jos. Balcárek, starosta slyšel od svých předků vypravovati, že vojáci leželi u Verony za stálých dešťů, následkem čehož byli velice znečištěni a hmyzem obtěžováni. Proto si zakládali ohně, na bidlech sušili si šaty a z těla v adamitském úboru jeden druhému kartáčem stírali vši do ohně. Poněvadž vojíní sloužili u různých pluků, nevěděli jeden o druhém, proto když se Hajslar s Tajmrem ve Veroně nenadále setkali, měli oba velkou radost. Po návratu si někteří občané rádi dobírali Rámety a měli z toho rozkoš, když ho mohli poškádliti. Ant. Žák mu jednou v hostinci u Jányšů řekl: „Rámetu, tys prohrál Lombardii“. Ve starém od těžké práce shrbeném dělníku vzkypěla stará vojenská krev, vzpřimil se, vyskočil a chtěl dráždíci rozetnouti hlavu sekerou, kterou právě měl za pasem. Přítomní vědouce, že Žák učinil tak jen ze žertu, Rámetovi ovšem ruku zadrželi, aby možnému neštěstí předešli.

Válka s Pruskem v r. 1866 byla plodem soupeření Habsburků a Hohenzollerů o nácelnictví v Německu. Počala se v červnu a končila porážkou našeho vojska 3. VII. 1866 bitvou u Král. Hradce. Velký podíl v rak. porážce měly pruské jehlovky, jenž střílely pětkrát rychleji než ručnice rak., nabíjené z předu a pak rak. taktika útočiti v sevěných řadách, jenž byly výborným terčem soustředěnému ohni jehlovek. Války této zúčastnili se z obce Fr. Killar a Ant. Balcárek. V Rájci byli ubytováni rak. huláni dílem po domech, dílem ve stanech v bývalé erbovní zahradě. Dobytek pro vojsko se zabíjel v domě č. 24 u Kaplů, kde bylo i vojenské skladiště. Lid vypravuje, že na horách u Lesnice, Leštiny a Hrabové očekávali příchod nepřítele dělostřelci. Prusové se však této pasti vyhnuli. Jakmile sem došla zpráva, že vojsko naše je poraženo, uprchlo vojsko z Rájce i ze Zvole, pěší šlo po dráze, jezdecko po silnici k Mohelnici a Dubu. Nedlouho za nimi přišlo vojsko pruské, které se ubytovalo v Rájci přechodně, ve Zvoli ubytoval se armádní sbor pruský o 30 000 mužích. Za den poráženo pro ně as 36 volů, chudina dostala vnitřnosti, hlavy, nohy a pokud možno i krev. Za této války zavedeny zde noční hlídky. Jednoho dne konal hlídku K. Novotný s Vašíčkem, pojednou uslyšeli z dálky rachot. Šli po silnici k Ráječku a potkali důstojnického prus. osedlaného koně. Na rozkaz Novotného: „Halt“ kůň stanul a hlídači zmocnivše se ho, čekali na blížící se vozatajstvo. Když nález hlásili důstojníkovi, pokynul jim rukou, že si ho mají podržeti. Hlídači však tomu nechtěli rozuměti a vyčkavše až poslední vůz přijel, přivázali koně k němu a více se o osud jeho nestarali. Jednoho dne zabloudili sem 2 prusí pěšáci, kteří nemohli svůj pluk nalézt. Jakýs Řehák radil, aby je místní obyvatelé zabili. Nedošlo však k tomu, neboť rozsařnější varovali před tímto činem z obavy, aby nepřítel dědinu nezapálil. Když svázeli hospodáři obilí, přijelo do obce tolik prus. vozatajstva, že nemohl nikdo po silnici jíti. K. Novotný seděl na voze s obilím požádal je, aby zavdali též zdejší chudině trochu vína, které sami statečně popíjeli. Prusové nebyli lakomí a hodili mu na vůz 3 velké láhve dobrého vína. Týž Novotný po odchodu vojska chtěl Prusům nahnati strachu, vystřelil 5 ran z hmoždíře, což u nepřátel. vojska v Postřelmově vyvolalo velký nepokoj. Na žádost občanstva dalšího střelení zanechal, by z toho nebyly vyvolány nepříjemné důsledky. V této válce byl tehdejší starosta Jan Loučný požádán rak. důstojníkem, aby poskytl příprěž. Starosta se však zpečoval, avšak když mu důstojník pohrozil zastřelením, ihned náhled svůj změnil. Jeho syn Jan Loučný, Jan Smékal a Ant. Hornyš jeli na příprěž s voj. povozy k Lanškrounu. Když se přiblížila noc, sedli Loučný a Smékal na koně a ujeli domů, tak snadno a rychle se další příprěže bez následků zhostili. P. Jindřich Novotný vypravoval, že po odchodu vojska honili zvolští obyv. po „Trávnice“ dobytek na pastvu, když dobytek dospěl na toto místo, číchal k nezasklé ještě krvi, hrozně řval, nechtěl se dále dáti hnáti a museli ho zaháněti domů. Následkem kongresu berlínského uloženo r. 1878 Rakousku, aby obsadilo Bosnu a Herzegovinu, kde proti panství tureckému chápali se pravoslavní Srbové zbraně. V létě a na podzim byla okupace provedena, nikoliv bez tuhých bojů s odporem mahomedánských Srbů. Při této okupaci účastnili se válečné Fr. Hroch a Petr Pěnička. Po okupaci povolání r. 1887 Tajmr Josef a Minář Jan k udržování pořádku tamtéž, posledně jmenovaný zastával později nebezpečnou službu četnickou.

Různé obyčeje, výroční zvyky, slavnosti, zábavy a pověsti.

Poutě. Od nepamětných dob procházelo každoročně procesí ze Slovácka do Vambeřic v Kladsku. Za procesím jely 2 plachtové vozy, jeden pro těžší zavazadla, druhý pro „marody“. Poutníci s lokuškami naplněnými potravinami zde pravidelně odpočívali. Avšak as 3 roky před světovou válkou poutě ty slably až konečně ustaly nadobro. V polovině srpna putuje odtud mnoho lidí na „Grulich“ (Králíky). Místní blízké poutě konají se k sv. Antonínku paduánskému, sv. Petru a Pavlu a do kaple zasvěcené P. Marii u Lupěného (Šubrtova kaplička). Starší bratři: Fr. Koruna, Fr. Deutsch, H. Smékal, Petr Bartoš a P. Štrampach je provázeli.

Pohřby. Pohřební průvod v černém úboru nese rozžaté svíce na znamení své víry v nehybnou život a zastavuje se s rakví před křížem školy, z Teodorova u kříže vedle Diblíků. Při zastávce zvolený řečník (Fr. Klemš – Fr. Deutsch) promluví několik slov z evangelia a prosí přítomné, zdali někoho urazil, o odpuštění. Pak se pomodlí s přítomnými za zemřelého a za toho, kdo touto cestou první kráčeti bude. Rakev s věnci buď nese nebo veze na obyč. voze, bohatší používají i pohřebních vozů, ale zřídka, podobně hudby. Chudé ženy zvou na pohřeb zač se jim dostává apanáže buď v penězích neb viktualiích. Po pohřbu pořádaly se trizny (trachty – hostiny) pro muže a ženy odděleně, ale ve válce vše zaniklo. V lidu se zachovala zpráva, že za starých dob pochovávalo se u Diblíkového kříže, kde byly nalezeny lidské kosti. R. 1857 vyšetřila okr. komise, že sebevrazi v Rájci na hranicích kníž. lesa bývali pohřbíváni, nařídila proto, aby se tak činilo na hřbitově zvolském.

Svatby. Jest dosud zvykem, že starší osoba odevzdává v přítomnosti rodičů nevěstinych a hostů nevěstu ženichovi. Úkol ten konali moji předchůdci, a proto jsem i já musil po nějaký čas tuto morální funkci zastávat, později jsem tuto „čest“ předal jiným. Při tom odprošuje nevěsta své rodiče děkujíc jim za výchovu. Bohatší svatby se dříve neobešly bez hlučné hudby, jezdilo se a dosud se jezdí v kočárech a vyleštění koně fábory opentlení mají postroj lesklý. Na cestě zpáteční jsou svatebníci u hostince zalikáni, při čemž se jim zavdává „sladké“. Vybrané peníze za zavdanou se dříve propíjely, nyní se věnuje část k účelům národním. Svatebníci se dávají v Zábřeze fotografovati. V nové době se někteří snoubenci dávají oddávati na úřadě neb u sv. Mořice v Olomouci. Ostatky. V poslední dny masopustu přestrojili se mladíci za maškary pitvorného vzezření a opatřivše pomety proháněli děti i mládež, která z toho měla nehoráznou radost přes to, že byla někdy až po uši zablácena. Hlavní úkol měl „Flíčkar“, někdy i na koni, jenž i o svatbách při záliče hrál svou úlohu. V úterý odpoledne chodívala dle vypravování starých žen mužská chasa dědinou s muzikou vybírat